

VAIMSE TERVISE SIMULEERIJATE TRILOOGIA

PILLE-RIIN PURJE

*Martin Algus, „Janu”. Lavastaja, kunstnik ja muusikaline kujundaja: **Andres Noormets**. Valguskujundaja: **Triin Suvi**. Laulude tõlkija: **Peeter Rästas**. Osades: **Ago Anderson, Kaili Närep, Helle Kuningas, Liit Tedre, Ahti Puudersell, Lauri Kink, Sten Karpov, Liis Laigna**. Esietendus 2. V 2008 Endla teatri Küüinis.*

*Venedikt Jerofejev, „Üks joodik sõitis rongiga”. Proosapoeemi „Moskva – Petuški” järgi dramatiseerinud **Meelis Lainvoo** (kasutatud **Meelis Lainvoo** ja **Peeter Sauteri** tõlkeid). Lavastaja: **Toomas Suuman**. Kunstnik: **Kristi Leppik**. Muusikaline kujundaja: **Ahti Bachblum**. Osades: **Erik Ruus, Volli Käro, Anneli Rahkema, Silja Miks, Heigo Teder, Indrek Apinis**. Esietendus 3. V 2008 Rakvere Teatri väikese maja kolikambris.*

*Jevgeni Griškovets, „Linn”. Tõlkija: **Tiit Alte**. Lavastaja: **Lembit Peterson**. Lavakujundus, kostüümid, video ja foto: **Andri Luup**. Valguskujundaja: **Helvin Kaljula**. Helikujundus: **Marius Peterson**. Osades: **Marius Peterson, Anneli Tuulik, Lembit Peterson, Kristo Toots, Tarmo Song**. Esietendus 7. VI 2008 Theatrumi saalis.*

Mais 2008 esietendused kahes Eesti teatris näidendid, kus peategelane keskeline mees – pühendunud alkohoolik. Endlas Martin Alguse „Janu”. Eesti Näitemänguagentuuri 2007. aasta näidendivõistlusel esimese auhinnaga pärjatud teos. Rakvere Teatris „Üks joodik sõitis rongiga” – XX sajandi vene kirjanike Venedikt Jerofejevi proosapoeemi dramatiseering „Moskva – Petuški”. Kaks eriilmelist, isikupärast lavastust. Kumbagi pole mõtet vaadelda „elulise” ehk hinnangulise joodikuportreena. Alkoholis(mis)t saab vahend, mille abil kiigata aja- ja hingepeeglisse, mis hetkiti suurendusklaasi (d)efektiga. Vastu peegeldub äng, pidetus, tühjus. Kohanematus. Ihk põgeneda. Äratahtmine kui seisund pole joodiku monopol, vaid loob avarama äratundmisvälja. Aeg jälle liigestest lahti, mis muud. Aja(tund)lik põimub eksistentsiaalsega. Kord sujuvalt, kord valusate irooniajõnksudega.

Juunis 2008 jõudis Theatrumi lavale Jevgeni Griškovetsi „Linn”. See lavastus sai vaatamismuljes tingliku triloogia kolmandaks osaks. Ehkki äratahtja Theatrumi laval ei ole joodik, vaid kõigiti normaalne linnakodanik. Tema oma spliini viinaklaasi ei uputa, kuigi kiusatus tekib.

„Janu”.
Armin —
Ago Anderson.
Ants Liiguse foto

Seega tahavad ära kolm meest: Ago Andersoni Armin („Janu”), Erik Ruusi Venja („Üks joodik sõitis rongiga”) ja Marius Petersoni Tema ehk Basin Sergei Aleksandrovitš („Linn”). Rollidena kõik kolm osatäitjatele olulised. Õigeaegsed proovikivid, vajalikud näitleja arengus.

Kui need kolm tegelast aga trehvaksid reisima samas vagunis, vaevalt nad omavahel suhtleksid. Armini apaatiaga tembitud introvertsus, Venja igisüüdlaslik delikaatsus, Basini salvav misantroobipoo ei loo vennastumiseks soodsaid eeldusi.

Saagu siis teatrimaastikule triloogia-
rong kolme üksikvaguniga, et vaagida
edu, linna, kustutatud janu mõju inim-
hingele, psüühikale, suhetele.

„Psühheedeliline *trip* maakera sise-
musse koos kaasnevate tagajärgedega,”
sõnastab lavastaja Andres Noormets
„Janu” žanrimääratluse, hämmastavalt
adekvaatse, muide. Otsingurajad, kus
lavastaja Noormets Endlas uitamas
(„Kauka jumal”, „Kajakas”, „Janu”), on
andnud Pärnu teatrile uut hingamist ja
virget mõtlemist, teistmoodi helisid,
valgust, rütme. Endlas elatakse praegu
üldse põnevat, sisuka repertuaariga
aega, mis toob esile võimeka näitetrupi
valmisoleku.

„Janu” on vaimukas, krutskitega la-
vastajateater. Välispidiselt vaese teatri
raamidesse mahutatakse piiritum, to-
taalsem teater (väiksema maakera sisse
suurem!) ja Endla ansambel mängib
paindlikult, lustiga. Mäng hallutsinatsio-
onide ja deliiriumiga kisub Martin
Alguse teksti maast valla, kõrvaldab
liigse sõnaselguse ja olustikulisuse, kah-
justamata elusat kõnekeelt ja karakterite
isikupära. Lavastaja enda napp kujun-
dus, üksnes diivan põrandast irduval
poodiumil, toonitab, kui ebaleval posit-
sioonil „õhus” paikneb peategelane Ar-
min (ilus eesti poisslapse nimi!), kui
hirmharva teised temaga samale tasan-
dile pääsevad. Helid, hääled, ilmed, žes-
tid moonduvad Armini teadvuses, kes
ukerdab diivanil kaaluta olekus. Ümb-
ritsevat kaost ja isiklikku sisekosmost
fikseerib ja filtreerib Ago Andersoni Ar-
min enamasti sõnatuna. Kohmab heitu-
nult ajafraase, püüdes nende kaudu de-
fineerida pidetust: „Turumajandus...
Kapitalism... Euronormid...” Näitleja
Ago Andersonile, kel rollid varmad üle-
meelikusse rabelusse kalduma, tuleb
abitu staatilisus kasuks. Paaris (sise)mo-
nologis püüab Armin hingetühjust
lahti muukida. Korraks lahvatab temas
muusikapuhanguna metsikum elusole-

ku kiring, nooruse kauge kaja. Ingliskeel-
sed laulud ja eestikeelsed subtiitrid ek-
raanil (*rock'n'roll* = kalju ja rullimine!)
heidavad valgusvihke siseilma.

„Janu” pakub erksaid torkivaid Eesti
märke. Näiteks rivideklamatsioon, tege-
lased pillamas-paiskamas saali sõna
„värdjad!”. „Kahe Eesti” paralleele ja
põrkumisi võimendab lavastus teravate
nüanssidega. Eesti terviseks lausub üle-
voolava toosti hollandlanna (Lias Laig-
na), kel käsil Armini väikefirma allaku-
gistamine pluss flirt Armini äripartneri,
närvliku naisteõgardi Andresega (Sten
Karpov; Laigna ja Karpovi rollišaržid on
stiilsed). Hiljem sõidab umbjoores Ar-
min kuhugi „depressiivsesse Eesti väi-
kelinna” (lavastuse sünnihetkel toda
laulu veel polnud), kus kolm tüüpi Ar-
mini kulul viina visates „laadnamat ole-
kut” saavutavad. Tõeliselt naljakas ja
ometi kriipiv intermeedium, mis hoobilt
moondub Armini räigeaks läbikolkimi-
seks. Ekstra nauditava vennikese loob
Lauri Kink – ninatropp-nohuhääl, rah-
valikku huumorit pritsiv vanapoiss
Heino suunab saali toosti: „Viin on ter-
vete inimeste jook, ja seda räägib teile
invaliid, aga õnneks mitte ajuinvaliid.
Võtame Eesti terviseks!” Aiva täpse-
maks karakternäitlejaks edenev Ahti
Puudersell sekundeerib korrektse alla-
surutud Feliksina, magava Armini jal-
gadele löikelauda sättides ja sakuskaks
„Felixi” kurke tükeldades. Kibeda ül-
distusjõuga naisetüübi serveerib Lii
Tedre Laurana, kes end ummikusse joo-
nult ja käibefraasides afišeerib oma ar-
mastusejanu.

Naistega on meeste kirjutatud näi-
dendites sandisti. Naistele pannakse kül-
ge üheülbalisem hinnang, sookaaslaste
suhtes aga jagub empaatiat nii et tapab!
Naised on lootusetud juhtumid: maised,
argised, väsinud ja kulunud, ei nad mõis-
ta meeste globaaltunge, karjuvad mehe
peale ja saavad isekalt haiget, kui mees
on aus. Musternäitena eksleb groteski

„Üks joodik sõitis rongiga“. Venja — Erik Ruus.
Rakvere Teatri foto

ja siiruse rägäs Armini naine Anna — Kaili Närep. Peab olema meistiklassi näitleja, nagu Lii Tedre ja Helle Kuningas ongi, et nais(kõrval)osi inimlikuks avardada ning nähtuseks üldistada.

„Janu“ lõpuks leiab Armin paiga naabrinnaise Aili (Helle Kuningas) kodu. („Märka inimest enda kõrval, vändjas!“) Aili ei korjanud Arminit üles mehe, vaid ikka iseenda pärast, eks elukogenud naine ju tea: „Üksi on hullem.“ Jaak Allik tõdes „Janu“ vastukajas, et finaalis pakutakse Arminile „rahupesa“ („Elu ajab janutama“, Sirp 9. V 2008). Laval ei näe *happy end*’i, vaid paroodiat, kuna lähtutakse Armini vaatepunktist. Sürr kogemus: ärgata printsina muinasjutus, mida sa pole ise valinud. Taltsas mehike saab pähe päkapikumütsi,

öökapilektüüriks J. K. Rowlingi eluloo, pöske „Pilvekese“ batooni. (Masinaga pakitud kommipaber ei tule lahti, ajab Aili närvi — ajamärk!) Ago Anderson mängib valusselgeks, kuis valge imal kumm jääb kurku kinni, lapsepõlve maiku enam pole... Vagur Armin muudkui tänab. Telekast tulevad reklaamid. Armstrong laulab: *What a Wonderful World* ja õndsast lõpureast „Õu jess“ saab proosaline „Oh jah“. Viimaks hiilib Armin minema, kahmates kama-luga kaasa küpsiseid ja jättes endast maha märke nagu Hansuke ja Greteke. Et ise tagasitee leida — või et meie temale järgneksime? Ukselävel kutsub Armin meid kerge peanõksakuga kaasa. Otsekui karistuseks lööb pea vastu seina ära. Ära vaata tagasi...

Lavastaja Toomas Suuman kirjutab lavastuse „Üks joodik sõitis rongiga“ kavalehel proosapoeetilise saatesõna lõpul: „Inglitiibade sahin ja taevaste hõbehääline laul heliseb tema kohal, kui ta ära sõidab! Sõidab, et lõpuks ometi jõuda SINNA!“ Kuulmetes kumiseb Toomas Suumani lavahäääl, kuna tema mängitud Davies (Harold Pinteri/Mati Undi „Majahoidja“) ihkab ka pääseda SINNA. Daviese karje finaalis poogib hulguserollile külge ootamatu kõiksuse mõõtme, Undile omase sõbrameheviipe igaviku suunas. Toomas Suumanist on kujunenud üks klaarima ja kompromisistuma sisetemaga isiksusi meie teatripildis. Mees, kel oma asi ajada, kelle teatritegemised liituvad tervikuks. See äratav lugupidamist.

„Üks joodik sõitis rongiga“ on sissimas monolavastus, rajatud Erik Ruusile. Kuigi Venjat ümbritseb (kaitse)inglite kvartett: Anneli Rahkema inglil silmis jahe ohtlik helk, Indrek Apinisel lapsemeelne osavõtlikkus, Silja Miksil küpssem naisepilkkikkus; Heigo Teder eristub rohmaka platnoi-sarmiga... Pealekauba ilmub ja kaob Volli Käro stiilipuhtalt neutraalne Issand ja Saatan. Mälu rõõmustab „Fausti“ slepp, kui Käro võtab märkmiku ja loeb tülpinult Mefistofeelse kredoridu (Suuman lavastas Goethe „Fausti“ 1995, mängis ise Mefistot ja Volli Käro Fausti). Siseringi vallatusi poetub lavale veel: Ruus tsiteerib koguni Cyrano de Bergeraci ja seegi sobib Venjale!

Erik Ruusi pärast on hää meel. Nii ausat ja suveräänset läbivat osa pole näitlejal olnud tükk aega. Venja mõjuväli puudutab ta teisigi rolle („Johannese passioon“, „Päeva lõpus“). Napi, täpse sisima joonisega loob Ruus tundliku, pihtimuseni läbipaistva inimese. Nii inglite kui ka publikuga küsivalt lävides, usalduse purdel tasakaalu hoides ja kaotades, häbenedes ja võõrastades. Sissepoole naeratades.

„Üks joodik...“ on erudeeritud tekst, samas aval ja otsene, pseudosügavmõttelisusest prii. Endastmõistetav kultuurikiht ja lugemus, lisaks Lunastaja ligiduse alandlik tajumine – see taust annab vene intelligendile, literaadist joodikule Venjale õhku, mida edukapslis lämbuval eestlasel Arminil pole. Ent iga lühter Venja pea kohal on Dostojevski majasuurune kivi.

Erik Ruusi Venja sõnastab programmilisi mõtteid.

„Maailmas peab kõik toimuma tasapisi ja valesti, et inimene ei läheks uhkeks, et inimene oleks nõutu ja kurb.“

„Ma oleksin nõus terve igaviku maa peal elama, kui mulle ainult näidataks kätte paigake, kus vahetpidamata edukas ei pea olema.“

„Niikaua kui ma ennast mäletan, ma ainult sellega tegelengi, et simuleerin vaimset tervist, iga hetk.“

Neil mõtteavaldustel on Suumani lavastuses manifesti kaal. Ometi ei lange need Ruusi huulilt kui rasked kivid, vaid lendlevad nagu udusulglinglitivast.

Kristi Leppiku kujundus lähtub lavastaja nägemuse ettekirjutustest. Mustas laetelgis vilguvad tähed. Tähetätrid peegelduvad Venja hallil lipsulgi. Liivakast kui „tilluke isiklik kõrb“, kus Venja lamab, võib-olla undki näeb, muutub hauaplatsiks, kui inglid hoolega liiva rehitsevad. Varjamatu surmaaimus mõjub lootusrikkalt. Petuški, kuhu Venja sõita tahab ja kuhu ta sel päeval veel ei jõua, on Lõppjaam. Prügikastides varitseb teadagi Beckett, igavese ootamise apologet.

Naljaka naivismiga üllatavad aegajalt inglite huulil puhkevad eestikeelsed laulud, neist hoovab leebet melanhooliat – viibe Undile? Lüüriline proosapoeem on kentsakas lavažanr, eeldab isevärki empaatiat. Rakvere Teatri esietendusel oli saal vastuvõtlik, aga küllalistendusel Tallinnas näis publik ära-

„Linn”. Sergei – Marius Peterson ja Isa – Lembit Peterson.
Harri Rospu foto

ootav, hetkiti osavõtmatu. Kui algas vaheae, haigutas üks ruugejuukseline kaunitar saalis häälekalt ja kaua. Nii häbitult! Nagu oleks just tema see, kelle juurde Venja sõita ihkab. Imelikult piinlik hakkas mul selle haigutuse pärast... Ju siis olin Venja päris hinge ligi lasknud, tahtsin teda kaitsta ükskõiksuse eest. Kuigi Erik Ruusi Venjat iseloomustab mingi seletamatu inimlik terviklikkus. Sisemine kaitsetus loobki sisulise kaitsekihi.

Sõita ära linnast, et jõuda SINNA – see kinnisidee kimbutab, lõhestab või tervendab kolmandatki keskea lävel meest. Jevgeni Griškovetsi „Linn” on pihtivate sugemetega kriisinäidend. Peategelane tahab linnast ära. Iseenda ladusa elu, saavutatud eesmärkide, röö-

mutuse (s)eest ära. Lembit Petersoni minimalistlik, sõna-, mõtte- ja suhetäpsusele keskenduv lavastus on Theatrumile väga tunnuslik. Andri Luubi kujunduse lakoonilisus sarnaneb „Januga”, linna pidetust vahendab videopilt, lae klaasruut langeb jaamasõidul takso esiklaasiks. Pildivahedes liigub ja liigutab asju Saatuse Saadiku moodi kummastatud žestidega mees (Tarmo Song – Juht-Taksojuht). Hall sumadan ootab algusest peale peategelase otsusele jõudmist.

Esimese hooga tundub Marius Petersoni osalahendus paradoksaalne: Basini vahe, torkiv egoism ärritab, käib närvidele. (Muigesild Lembit Petersoni „Misanthroobini”?!). Näidend pakuks justkui võimalusi ka pastelsemaks portreeks: teda, Basin Sergei Aleksandrovitši, an-

naks mängida kaunishingena, keda keegi ei mõista. Kui Venja on Dostojevski Mõškin, siis Sergei teadagi Tšehhovi Ivanov. Kummatigi just see, et peategelase hingekriisi ei idealiseerita ega õilistata, väärtustab rolli ja lavastust. Täiskasvanud läbinägelikkus inimloomuse suhtes, egoismi lahkamine skalpelliga kirurgi vastutustundlikus käes. Marius Petersoni näitlejakiirgus võimaldab taas heleda ja tumeda pooluse intrigeerivat tasakaalu, juuspeenel köiel balansseerimist. Küsiva kontrasti teiste stseenidega loob tema saali suunatud monoloog: võluv ja siiras naeratus uhub viivuks minema närvipingele, künismi, isekuse kaitsevalli.

Igituttavat suhtlemissuutmatust ja -vajadust näitab stseen sõber Maksimiga (Kristo Tootsi pretensioonitu huumorivarjundiga roll). Mõtlemapanevaim on Sergei stseen Isaga. Lembit Peterson stardib Isa osas argise tõsikoosmikaga, ent Isa on ainus, kes tõesti vahetab tooni: analüüsib poja „haiguslugu“, paneb elutarga diagnoosi. Isa ülestunnistus, et ta elas kord läbi samalaadse hingehaiguse ja tervenese, sisaldab nii küsimusi kui ka vastust. Lembit Petersonile on ainuomane, kuidas ta viib lavalt lahkudes kaasa inimeseks olemise saladuse, aga jätab vaatajale võimaluse kaasa ja järele mõelda. Lootust usaldada. Selgusele jõudmiseni.

Kui ennist mainisin elusa hingega naise puudumist meeskriisidramaturgias, siis eks „Linna“ Temake Anneli Tuuliku kehastuses kaldu nagu ka virila väsimuse poole, ehkki öises sääsetapudialoogis mehega aimub naises mõistmisvarusid. Ent Griškovetsi näidendis kuuleme viimaks naisest, kes suutnud ja osanud kriitilisel hetkel olla oma abikaasa kõrval, meest tõeliselt toetada. Seda räägib Isa Sergeile tema emast. Samas jääb ema kaadritaguseks tegelaseks, kuna pojal puudub emaga siiram hingeside. Sellegipoolest (tänu sellele?)

on julgustav teada, et üks meeskirjanik osutab distantsiltki naise usaldusväärsele, söandab naise lahti kirjutada argise tülpimuse ja klišeelike unelmate sfäärist. Või siiski vastupidi: viib julguse teadmise, et mõistmine oli kord minevikus, kui „aeg oli teine“?

Marius Petersoni Tema ärasõitu – siijäämist? – tähistab vaevu märgatav, kerge žest. Väljapääs „ummikust või mõnest muust ohutust olukorrast“... Kuidas seda küll ära tunda? Kellele silma vaadata?

Eesti teatrilavale ilmusid kevadel 2008 kolm meest, kes on simuleerinud vaimset tervist. Kuni äratundmiseni, et enam ei taha, ei jaksa, ei maksa. Kolm meest kandsid kohale kolm linna, mida süda enam kodulinnana ei taju. Kolm tahtmist minna. Ära. SINNA.

Ometi pole Armini, Venja ega Sergei eesmärk päralejõudmine. Hoopis selle edasilükkamine. Päralejõudmatuse talumatuse kergus...? Ka vaatajat nakatab teatrisaalist väljudes see kergus. Kaine. Kas ka vabastav? Aga edasi? Lunastada rongipilet. Rutata koju. Pakkida kohver. Kui ainult küpsised enneaegu otsa ei lõpeks.